Kenesei István

Küldetéses vétó

Az MTA közgyűlése után

PUBLICISZTIKA - LXIII. évfolyam, 19. szám, 2019. május 10.

„Ha ki király, Sorsának a királya”

A nyolc hónapja tartó történet, ha nem is a végéhez, de fontos állomásához érkezett: az Akadémia közgyűlése, amelyen az akadémikusok és a kb. 15 ezer köztestületi tag által választott 200 képviselő, összesen 424-en vettek részt, jelentős többséggel elfogadta az elnökség által támogatott javaslatot, és kinyilvánította, hogy nem kívánja kiszervezni az MTA alól a kutatóhálózatot (KH), ragaszkodik az alapellátáshoz mint a stabil és kiszámítható finanszírozás elengedhetetlen formájához, valamint ahhoz, hogy az újonnan megalakítandó irányító testületben 1/3-os képviselete legyen az MTA-nak, a KH-nak és a kormánynak az MTA-elnök és az ITM-miniszter által közösen jelölendő és a kormányfő által kinevezendő IT-elnökkel kiegészítve.

A közgyűlés által elfogadott határozatcsomag még számos további részletet tartalmaz, de az itt felsoroltak a főbb pontok, amelyekről a független sajtó úgy ír, mintha azok az ellenállás kiemelkedő aktusai, a „bekeményítés” feltűnő példái volnának. Pedig dehogy. Az Akadémia ugyanis nemhogy elutasító lett volna, hanem éppen ellenkezőleg: annyi engedményt tett a kormányoldalnak, ami szinte már túlzásnak látszik annak fényében, hogy mennyi és milyen magyarázatot, indoklást, célkijelölést kapott tőle a változtatást motiválandó.

Merthogy a Palkovics miniszter által tavaly szeptemberben bemutatott diasorozat óta (és azt is beleértve) technikai jellegű javaslatokon kívül semmilyen részletes tervezet nem érkezett az Innovációs és Technológiai Minisztériumtól (ITM), ami rávilágított volna, az általuk javasolt nagyszabású átalakítást mi tette szükségessé, és ennek révén mit lehet majd elérni. Az Akadémia vezetői a tavaly júniusi költségvetési átcsoportosítás hírére első meglepetésükben még a júliusi végszavazás előtt a parlamenthez fordultak azt kérve, hogy állítsák vissza a korábbi finanszírozási rendet, majd miután érdemben meg se hallgatták őket, informális utakon próbáltak a kormányfő közelébe jutni, szintén hiába. A 2019. évi költségvetést azután az eredeti állapotában megszavazták, és ezzel megágyaztak a KH idei vesszőfutásának.

Amint ez a hírportálokon, de itt az *ÉS*-ben is követhető volt, elindult egy eleinte csupán látszólagos tárgyalássorozat, amelynek első lépése az említett szeptemberi 30 oldalas „munkaanyag” volt. Itt összesen két lap tért ki a KH helyzetére és új szervezetére, egy lap pedig a javasolt finanszírozási rendre. Ennél részletesebb írott tervezet azóta sem készült, és bár az ITM álláspontja egyes vonatkozásokban módosult, például már nincsen szó az egyetemekhez áthelyezendő intézetekről, de a „paritásos” MTA–ITM tagságú irányító testülethez máig következetesen ragaszkodik a minisztérium.

Október elején megjelent egy kormányrendelet, amely Palkovics miniszter számára december 1-jei, január 31-i és március 31-i határidőkkel a kutatási-fejlesztési-innovációs (KFI) rendszer átalakítása ügyében tíz különféle feladatot jelölt meg, melyek közül, ha jóindulatúak vagyunk, legfeljebb egy teljesült: a miniszter valóban egyeztetett az MTA elnökével. De például a kormány felügyelte intézetek működésének vizsgálatára vagy az innovációs szakpolitikát megalapozó új KFI stratégiára hiába vártunk.

Ezenközben a miniszter és az MTA elnöke megállapodott, hogy egy közösen kialakított bizottság kidolgozza a KH átvilágításának elveit és módszereit. A KH intézményei a feladatot a szokásos éves

jelentések és tervek elkészítésével párhuzamosan külön feladatként elvégezték, és az ITM nemzetközi delegáltjaival kiegészített külső tanácsadó testületek mind a 15 KH-tagintézmény esetében kiváló vagy jó minősítéssel zárták vizsgálatukat, amit az MTA–ITM közös bizottság is jóváhagyott.

Mivel az idei alapfinanszírozásból az ITM csak a bérjellegű kiadásokat (és havonta) utalta át, a KH egyre nehezebb helyzetbe került. Ráadásul január végén egy országos terítésű ún. Tématerületi Kiválósági Programban való részvételhez, illetve az ott beadandó igények pozitív elbírálásához kötötték az alapellátás további folyósítását. Mivel az MTA semmiféle garanciát nem kapott a költségvetési törvényben rögzített összegek kifizetésére, az előbb felsorolt munkálatok mellett elkészített és leadott intézményi pályázatokat az elnök nem továbbította a döntési joggal felruházott hivatalnak.

Így érkeztünk el a közgyűlés előtti utolsó fordulóhoz, amely során két bizottságban igyekeztek valamilyen kompromisszumra jutni az ITM és az MTA megbízottai. Ám az egyik munkacsoportban elért részleges egyezséget a másik munkacsoport ITM-es társvezetője utólag érvénytelenítette, majd további kifogásokat terjesztett elő a közgyűlés elé kerülő anyagokkal kapcsolatban, sajátos szóhasználattal „gerilla-harcmodorral” vádolva a másik oldalt.

„Másolja ám el életét a gyönge”

De milyen javaslatokról szavazott a közgyűlés? Az előterjesztés a szervezetről három változatot tartalmazott: a) a közgyűlésről leváló új köztestületi szerv az MTA-n belül, b) az országgyűlés által megalapított, MTA-n kívüli új köztestületi szerv, illetve c) ugyancsak az országgyűlés alapításában, de annak irányításával is létrejövő önálló költségvetési szerv. Az ITM javaslata a c) változat volt, az MTA elnöksége az a) változatot támogatta. A közgyűlés csaknem kétharmados többséggel (267:127 arányban) csak az a) változatról kívánt szavazni, amit azután 321:59 arányban fogadott el. (Az érvénytelen szavazatokat nem vettük figyelembe.)

Teljesen új irányítási rendet fogadtak el ezáltal a közgyűlés tagjai. A legfontosabb döntéseket meghozó irányító testületben az MTA, a KH, valamint a kormány egyaránt 1/3-os képviselettel rendelkezne, elnökét pedig az MTA elnöke és az ITM-miniszter közös javaslata alapján nevezné ki a miniszterelnök. Több további testület őrködne a szakmai minőség színvonala fölött: egy hazai szakemberekből álló Tudományos Tanács, egy Nemzetközi Tanácsadó Testület és egy Innovációs Tanács.

A fontos kikötések között említhetjük, hogy az első évben a szervezetnek változatlannak kell maradnia, és utána is csak 2/3-os többséggel lehet befogadni, megszüntetni új intézeteket, kinevezni (fő)igazgatókat, 15 százaléknál nagyobb mértékben változtatni az egyes intézetek költségvetésén és így tovább. Meg kell maradnia a bér- és dologi költségeket fedező alapfinanszírozásnak, amelyet 3-5 éves távlatban előre rögzíteni kell a kiszámíthatóság érdekében, és továbbra is közalkalmazottak lesznek a KH dolgozói. Mindez egy parlamenti törvénymódosítás után léphet életbe, bár Palkovics békülékeny hangú, de továbbra is a kormányzati kontrollt kilátásba helyező felszólalása egyáltalán nem előlegezte meg a közgyűlési határozat változatlan formában való előterjesztését. Tény viszont, hogy mindenképpen egy újabb közgyűlésen kell majd átvezetni a parlamenti döntés következményeit az MTA belső szabályzataiba.

„Ütő legény, aki az ütést álltam”

Azt írtam a cikk elején, hogy ez a döntés nem ellenállást, hanem engedékenységet mutat. Az ITM által is elfogadott értékelő bizottság nemrég nyilvánosságra hozott megállapításai szerint ugyanis a KH nemhogy jól, de szűkös anyagi forrásait is figyelembe véve nemzetközi összehasonlításban kiválóan teljesít – méghozzá az eddigi, Palkovics miniszter által leszólt irányítási rendjében, amelyben a három szakbizottságra épülő (kormánydelegáltakkal is kiegészített) 15 tagú kuratóriumot az MTA közgyűlése választja és számoltatja be, de az utóbbi joga a KH tagintézményeit megalapítani vagy megszüntetni.

Ellenállásnak az számított volna, ha a közgyűlés most kinyilvánítja: mivel az értékelések azt mutatták, ebben az irányítási rendben is igen jól működik a KH, nincs szükség az átalakításra. De az Akadémia elébe ment a kormány kívánságának, mondhatnánk, a békesség kedvéért (vagy mert tudta, kinek a kezében a kasszakulcs) beadta a derekát, és hozzájárult, hogy az eddigieknél jóval nagyobb beleszólása legyen a kormányoldalnak a KH irányításába, továbbá leválasztotta a KH egészét az MTA köztestületéről, a közgyűlésről, a tudományos osztályokról, az MTA Titkárságáról, vagyis az MTA elnöke alá tartozó és a KH napi ügyeit intéző hivatalról, és a KH-t az Akadémián belül, de önálló szervezeti egységként alapítaná meg. Igaz, ezzel amolyan úriemberi módon megtartotta adott szavát is az elnökség, hiszen ezekre az engedményekre tett ígéretet a tárgyalásokon, jóllehet maguk a KH dolgozói a napokban lebonyolított szavazásokon nagy arányban álltak ki az eddigi rendszer mellett.

Ennek a folyamatnak semmiképpen nem végpontja, csak egy az MTA-n belüli nyugvópontja a most lezajlott közgyűlés és az ott meghozott határozatok. A maga részéről az Akadémia lezárta a vitát, és a rá érvényes törvényi szabályozás szerint cselekedett. A labda most átkerült a kormány térfelére, vagy más hasonlattal, az MTA megtette tétjeit, és várjuk, mit lép a másik oldal: emeli-e a tétet, vagy kiteríti a kártyáit, és ezzel lezárja a játszmát. Nem valószínű, hogy az EU-választások előtt bármi is történik; mind a CEU, mind az MTA ügye annak a függvénye lesz, hogy Orbán Viktor milyen nagypolitikai döntéseket fog hozni: marad-e a Fidesz az Európai Néppártban, és akkor van még remény, hogy a tágabb értelemben vett akadémiai szabadság nem sérül tovább, vagy összefog az EU-beli radikális pártokkal, amikor is megszavaztathatja a magyar parlamenttel akár a legszélsőségesebb alternatívákat is. És még az is lehetséges, hogy az önkormányzati választásokig vár, bár alig hiszem, hogy a CEU vagy az MTA sorsa közelről érintené a választókat, avagy hatással lenne a közvélemény-kutatások eredményeire.

„Nézik a vihart, hogy ki bírja szebben”

A kérdés azonban továbbra is ott lebeg a levegőben: ha már nem tudhatjuk, hogy tudományos szempontokat tekintve mi okból és mi célból lenne szükséges a KH ki- vagy átszervezése, akkor melyik forgatókönyvnek van nagyobb valószínűsége? Annak, amelyik szerint itt a következő EU költségvetési szakasz új szabályaira való felkészülésről van szó, vagy annak, amelyik a független intézmények felszámolását tartja elsődleges indoknak?

Az EU még tárgyalás alatt álló, 2021–27 közötti új költségvetésében a tagállamok kormányain keresztül érkező kb. 380 milliárd eurós felzárkóztató támogatások viszonylagos súlya csökken a tudományos és innovációs (KFI) finanszírozásokhoz képest; a tárgyalások jelenlegi szakaszában itt 160 milliárd euró körüli összegről van szó, amelyre végül a kormányfők bólintanak majd rá. Ők egyébként csak az összegről döntenek, nem az elosztás módjáról.

Többek szerint a kormányt az motiválja a KH kiszervezésében, hogy mivel a többi EU-forrás viszonylag kevesebb lesz, ráadásul jobban központosíthatják az elosztását, erre a KFI-keretre igyekszik rátenni a kezét, és ezért van szüksége az ITM befolyása alá tartozó hálózatra. Láttuk, hogy az ITM tavaly szeptemberi terve alapján a „puha”, vagyis a humán- és társadalomtudományi intézetek kerülhettek volna az egyetemekhez, illetve maradhattak volna az MTA-n belül, míg a „kemény” (értsd: drága) tudományokban, illetve a komolyabb innovációs potenciállal működő egységeket rendelték volna az ITM-hez.

Ezzel a feltevéssel azonban egyrészt az a gond, hogy a Magyarországra jutó összeg gyakorlatilag megjósolhatatlan, mivel nem kvóta, hanem kizárólag pályázat alapú szétosztással lehet hozzájutni, márpedig ezekről a pályázatokról egyrészt Brüsszelben, külső szakértők véleményére támaszkodva döntenek, másrészt pályázatnyerésre előre nem lehet semmit kalkulálni. Ugyanakkor a sikeres projekt teljesítését árgus szemmel követik a pályáztató brüsszeli főigazgatóságok, a költségeket magukban a pályázatokban is pontosan be kell tervezni, azok valódiságát pedig elég könnyű ellenőrizni. És ismételjük:

ebben a folyamatban a hazai hivataloknak semmi szerepük nincsen, legföljebb az, hogy megmondják, ki pályázhat – de csak a kormányzati felügyeletű kutatóhelyeken.

A fent kifejtettek miatti óvatos becsléssel Magyarországra jutó évi 100-300 milliárd forintból csak a kb. 20-25 százalékos rezsiköltségekből lehetne lecsípni valamennyit, de hát az édeskevés az e forgatókönyv hívei szerint elképzelt bevételekhez képest.

Van azonban egy másik, közvetett bizonyítékunk is arra, hogy nem az EU-s források vannak itt megcélozva. A *Magyar Narancs* április 29-i cikke szerint egyedül Magyarországgal nem kötötte még meg a Norvég Alap a támogatási szerződést, esetünkben kb. 70 milliárd Ft-ra (ráadásul a magyar felet éppen az ITM képviseli). Az ok: az alap ragaszkodik hozzá, hogy a civil szervezetekre eső 10 százalékot az általuk kiválasztott szervezeten keresztül osszák szét, a kormány viszont maga akarja kijelölni a közreműködő magyar intézményt. Más szóval inkább lemond a kormány az általa külső megkötések nélkül kiutalható 63 milliárdról, csak ne kelljen eltűrnie, hogy a maradék 7 milliárd elköltésébe nincsen beleszólása.

Ennél jobb érv nem kell, hogy lássuk: csak az autonómiák szúrják kormányunk szemét. Ezek szerint viszont az MTA esetében sem a pénz motiválta az átszervezés ötletét. És ha ez igaz, akkor sok jóra nem számíthat a kutatóhálózat, amint a Rákosi- és a korai Kádár-korszakot idéző értelmiségellenesség újabb jeleiből sem, mint a független színházak, művészeti csoportosulások, műemlék-, örökség- és környezetvédelem, múzeumok, civil szervezetek, egyetemek sorsa, vagy éppen az Országos Széchényi Könyvtár ideiglenes (?) bezárásának friss híre.

„Így állva, várva vagyok egészen magyar”

Ha az Akadémia esetleg veszteségként kerül is ki majd ebből a mérkőzésből, azért van okunk némi örömre. Ez az alapvetően konzervatív, de sokszínű, sokféle (vagy éppen semmilyen) pártállású, politikai és tudományos meggyőződésű személyiségekből álló intézményt az elmúlt nyolc hónap eseményei olyan egységbe kovácsolták, amilyet, úgy vélem, az egész felnőtt életüket az Akadémia képletes falai között leélt idős tudósok sem láthattak. Sokan tartottak tőle, hogy egyik vagy másik ponton lesznek a vezetők közül, akik meghátrálnak, de végül az összes határozati javaslatot közel egyhangú döntéssel terjesztették a közgyűlés elé. A költségvetési trükkökkel, például a kancellárok kinevezésével éppen Palkovics által bedarált egyetemek vezetői érthetően nem nyilvánítottak véleményt, de az oktatók, tanszékek, intézetek közül igen sok mutatta ki szimpátiáját. Nyilván ennek tudható be az is, hogy a közgyűlésen többségben lévő nem akadémiai kötődésű tagok véleménye tükröződik az előbb ismertetett szavazati arányokban.

A másik, még ennél is nagyobb eredmény a KH dolgozóinak egymás iránti szolidaritása. Voltak, nem is kevesen, akik úgy gondolták, a leginkább veszélyeztetettnek tartott humán- és társadalomtudományok művelőit cserben hagyják az innovációs tervekben nagyobb támogatásokra jogosult élet- és természettudományi intézetek kutatói vagy vezetői. De semmi ilyen nem történt: a KH tagintézményei és (fő)igazgatói végig nagy egységben álltak ki egymás mellett, példaszerűen felmutatva a tudomány, a tudósok értékelvűségét.

Végül – az *Origo* vasárnapi cikkcímét *(Ezért támadt az Akadémia a kormányra)* a valóság nyelvére lefordítva – ha nem rontott volna rá a kormány a KH-ra, akkor nem növekedett volna ugrásszerűen a szakszervezeti tagok száma, vagy nem jött volna létre a KH kutatóinak és munkatársaiknak az a hatékony szerveződése, amely Akadémiai Dolgozók Fóruma néven egy portált és egy közösségi oldalt működtet, gyűléseket és tüntetéseket, élőláncot szervez, nyilatkozatokat és összefoglalásokat ad ki, a „földszinten”, a gyökereknél összefogva azokat, akiknek a sorsáról a döntéseket hozták a tárgyalásokon, illetve most a közgyűlésen. Szavazataikkal igazolták, hogy számukra fontosabb a napi egzisztenciális biztonságuknál intézeteik autonóm működése.

Akárhogy alakuljon is a jövő, az Akadémia erkölcsi győztes marad. És ha bukunk, Adyval mondhatjuk: „*A*

Minden kellett s megillet a Semmisem.”

(Az idézetek Ady Endre Hunn, új legenda *című verséből származnak.)*